

НА СВЕЦЕ ДОБРЫХ СЛОЎ НЯМАЛА

(Азнямленне са словам)

Ужо ў чатырохгадовым узросце дзеці атрымліваюць першыя ўяўленні аб слове як моўнай адзінцы. Яны пачынаюць разумець, што ёсць асаблівы свет слоў, які адрозніваецца ад прадметнага свету. Аднак фарміраванне ў дзіцяці паняцця «слова», г. зн. сапраўды лінгвістычнага стаўлення да слова можа адбывацца толькі пры сістэматычным вывучэнні ў школе курса тэорыі мовы. У адносінах да дзяцей 4–6 гадоў, падкрэсліваў даследчык дзіцячага маўлення Ф. А. Сахін, размова ідзе пра фарміраванне ў іх значэння слова *слова* – мінімуму прыкмет, па якіх дзіця можа адрозніць слова ад неслова (склада, гука, сказа).

Педагог не дае дашкольнікам і першакласнікам агульнага правіла ўжывання імені (слова), а толькі ілюструе правільныя выпадкі яго ўжывання. Значэнне слова “*слова*” раскрываецца дзецям пры дапамозе розных прыкладаў, дэманстрацыі нагляднасці, замацоўваецца ў дыдактычных практыкаваннях і слоўных гульнях, дзе ўвага дзяцей спецыяльна накіроўваецца на разуменне таго, што яны выкарыстоўваюць ў сваім маўленні словы. Ужо дашкольнікі знаёмяцца з намінальнай роляй слова, г. зн. функцыяй называння людзей, акружаючых прадметаў, з’яў, іх прыкмет,

уласціivasцей, дзеянняў і г. д. У першым класе пачатковай школы гэтыя веды замацоўваюцца і паглыбляюцца. Дзеці засвойваюць элементарнае, пакуль вельмі прыблізнае значэнне слова “слова”. Аднак, адзначаў Ф. А. Сахін, нават гэта ўжо спрашчае педагогу “дзелавыя зносіны” з дзецьмі, паколькі дазваляе больш дакладна фармуляваць заданні, накіраваныя на азнаямленне дашкольнікаў і першакласнікаў з маўленнем як моўнай рэчаіснасцю.

З мэтай азнаямлення дзяцей дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту са словам выкарыстоўваюцца вершы і загадкі, у якіх паказваецца практычная значнасць слова, раскрываецца слова як сэнсавая адзінка мовы. Прыведзеныя гульні праводзяцца з дзецьмі, пачынаючы з сярэдняга дашкольнага ўзросту (гульнію “Як цябе зваць?” можна правесці з малымі чацвёртага года жыцця, гульнію “Мая сям’я” – пятага года). Адна і тая ж гульня (напрыклад, “Падкажы слоўца”, “Хто знае, якога слова не хапае?”, “Ветлівыя словы” і інш.) можа быць выкарыстана ў розных узроставых групах, але на розным маўленчым матэрыяле, які паступова ўскладняецца. Гульні, у якіх у якасці моўнага матэрыялу выкарыстоўваюцца прыказкі і прымаўкі, больш прыдатныя для дзяцей старэйшага дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту. Са старэйшымі дашкольнікамі і першакласнікамі праводзяцца гульні, у якіх паказваецца значэнне слова (“А я прыдумаў слова”).

Як цябе зваць?

Мэта: знаёміць дзяцей з намінальнай роляй слова; замацоўваць ужыванне традыцыйных беларускіх формаў імёнаў.

Матэрыял: лялькі Янка і Алеся, сцяжок.

Змест

Педагог пачынае:

– Янка хоча загадаць вам загадку: “У цябе яно ёсць, у мяне яно ёсць, у яго таксама ёсць”. Што гэта? *(Дзеці выказваюць свае меркаванні.)* У кожнага з нас ёсць імя. І ў мяне яно ёсць, у цябе таксама ёсць, і ў цябе ёсць (педагог звяртаецца да некалькіх дзяцей), і ў нашых ляляк ёсць – ва ўсіх нас ёсць свае імя. Давайце назавем свае імёны.

Педагог бярэ сцяжок і называе сябе: “Я – Іна Андрэўна, а цябе як зваць?”, перадае сцяжок “ляльцы” – “Я – Янка, а цябе як зваць?” – “Я – Алеся, а як цябе зваць?” – “Я ...” і г. д.

– Паслухайце верш пра іншыя імёны дзяцей:

Каля горкі

Тры Рыгоркі,

Дзве Марынкi,

Дзве Ірынкi,

Два Барыскі,

Дзве Ларыскі

Елі

Смачныя ірыскі.

А. Дзеружынскі

– Колькі дзяцей было каля горкі? Два ... (Рыгоркі), дзве ... (Марынкi) і г.д. Усе яны сабраліся разам каля горкі. Хто гэтыя дзеці? (Сябры.) А хто вашыя сябры? Коля, у цябе ёсць сябар? Хто ён? Наташа, у цябе ёсць сяброўка? Хто яна? і г. д.

Наладжваецца гульня “Назаві сваё прозвішча”. Дзеці ідуць па кругу. У сярэдзіне стаіць вядучы (спачатку гэта педагог), які прыгаворвае:

Раз, два, тры, чатыры, пяць,

Бавім час мы недарма –

Просім хуценька назваць

Сваё прозвішча, імя!

Т. Шылько

Вядучы паказвае на якое-небудзь дзіця, а тое хуценька называе свае імя і прозвішча.

Мая сям’я

Мэта: замацоўваць ужыванне найменняў членаў сям’і; паказаць неадназначнасць гэтых назваў у сваяцкіх адносінах дзяцей і дарослых у сям’і; падбіраць розныя словы для абазначэння членаў сям’і, падбіраць да іх азначэнні; развіваць пачаткі лагічнага мыслення.

Матэрыял: малюнак з выявай вялікай сям’і; прадметныя малюнкi: дзядуля, тата, хлопчык.

Змест

– Акрамя тых імёнаў, што вы назвалі мінулым разам, у вас ёсць яшчэ шмат назваў-імёнаў. Не верыце? Я вам дакажу. **Паслухайце верш Ніны**

Галіноўскай:

У нас вялікая сям’я:

Бабуля, мама, тата, я

І два старэйшыя браты,

Сястрыцы дзве. Прыходзь і ты.

У выхадны, у вольны час

Цікава, весела ў нас.

– **Вось якая вялікая сям’я! Давайце ўгадаем, хто члены гэтай сям’і: бабуля Для бабулі мама хто? (Дачка.) А для мамы бабуля ... (мама.) Для дзяцей маміна і татава мама – бабуля. А дзеці для яе – (унукі ці ўнучкі). Унукі**

– гэта ... (хлопчыкі), а ўнучкі ... А хто яны паміж сабой? (Брацікі і сястрычкі.) Значыць, акрамя імя ў кожнага ў сям’і ёсць іншая назва.

– Алёша, як табе называюць мама і тата? (Алёша, Лёша.) А яшчэ як? (Сыноч.) А цябе, Віта, як называюць мама і тата? (Дачка, дачушка.) А як вас называюць дзядуля і бабуля? (Унук, унучка.)

Педагог, паказваючы малюнак, загадвае дзецям загадку В.Лукшы:

Дзед, бабуля,

Тата, мама,

Брат з сястрой,

Таксама я.

Мы – вялікая ... (сям’я).

Педагог пытаецца ў дзяцей пра іх сем’і: ці вялікая ў цябе сям’я? хто ў яе ўваходзіць?

– Чаму гавораць: “За агульным сталом і яда смачней”?

– Кожны член сям’і можа называцца па-рознаму. Света, хто ты для сваіх мамы і таты? (Дачка.) А для бабулі і дзядулі? (Унучка.) А хто твая мама для тваёй бабулі? (Дачка.) А бабуля для яе? (Мама.) Дзядуля ж для тваёй мамы ... (Тата.)

– Хто я для сваіх дзяцей? А для сваіх мамы і таты? Мае жа мама і тата для маіх дзяцей ... (бабуля і дзядуля).

– Паэт Уладзімір Паўлаў загадвае складаную загадку. Трэба быць вельмі ўважлівым, каб як адгадаць:

Колькі будзе, знатакі, –

Каб і кожны ведаў:

Два сыны і два бацькі,

Дзед і ўнучак дзедаў? (*Трое.*)

Каб дапамагчы дзецям разабрацца, педагог выкарыстоўвае прадметныя малюнкi, наглядна паказваючы сваяцкія адносіны паміж дзедам, бацькам і ўнукам.

Падкажы слоўца

Мэта: звярнуць увагу дзяцей на тое, што ў маўленні ўжываюцца словы; падбіраць прыдатныя па сэнсе словы ў рыфму.

Змест

Педагог гаворыць, што будзе задаваць дзецям пытанні, а тыя павінны адказаць адным словам. Пасля кожнага адказа дарослы зазначае: “Пеця падказаў мне слова *сонца*. Маладзец! Правільна падказала мне Каця слова *вечер*” і да т. п.

– Хто зірнуў так рана ў аконца? (*Сонца.*)

- Хто гуляе ўсюды на свеце? (*Вецер.*)
- Хто нас поіць празрыстай вадзіцай? (*Крыніца.*)
- Хто стаіць у зялёных іголках? (*Ёлка.*)
- Хто дзяцей даглядае у хаце? (*Маці.*)
- Хто купляе цукеркі і цацкі? (*Бацька.*)
- Хто расце паслухмянай дзяўчынкай? (*Нінка.*)
- Хто старанна чытае і піша? (*Міша.*)

С. Пацёмкін

Хто знае, якога слова не хапае?

Мэта: звярнуць увагу дзяцей на тое, што ў маўленні ўжываюцца словы; падбіраць прыдатныя па сэнсе словы ў рыфму.

Змест

Педагог гаворыць, што прачытае вершы, у якіх згубіліся апошнія словы.

– Зараз вы мне дапаможаце – будзеце падказваць патрэбныя словы:

Не клубок і не гарлачык,

Хоць і кругленькі наш ... (*мячык*).

Е. Лось

– Таня правільна падказала слова *мячык*. Гэта назва цацкі.

Цёплым сонейкам сагрэта

Прышло радаснае ... (*лета*).

Е. Лось

– Так, правільна, лета. Што азначае слова *лета*? (*Пару года.*) І да т. п.*

Якія бываюць словы?

Мэта: звярнуць увагу дзяцей на разнастайнасць слоў; паказаць, што ёсць асаблівы свет – свет слоў, які адрозніваецца ад прадметнага свету; падбіраць назоўнікі да прыметнікаў.

Матэрыял: малюнкi: ракета, планета, лімон, вагон, елка, стрэлка, вожык, дожджык, снег (сняжынкi); кніга.

Змест

Педагог просіць дзяцей аглядзецца і сказаць, што іх акружае.
(*Свабодныя выказванні дзяцей.*)

* Слоўны матэрыял да заняткаў гл. у дадатках. Загадкі можна аб’яднаць у тэматычныя групы з мэтай далейшага абагульнення відавых паняццяў (слоў-адгадак) у радавыя (цацкі, жывёлы і да т.п.). Словы-адгадкі выкарыстоўваюцца і для вылучэння ў іх таго ці іншага гука. У якасці загадак можна выкарыстоўваць любыя знаёмыя дзецям вершы, у якіх наўмысна не дагаворваецца апошняе слова.

– Так, нас акружаюць розныя рэчы. Мы іх бачым, можам дакрануцца да іх. І ўсе яны маюць назвы. Усе рэчы называюцца рознымі словамі.

Мы чуем іх і тут і там,

На вуліцы і дома:

Адны – даўно вядомыя,

Другія – незнаёмыя.

А. Шыбаеў

Рэч і слова – гэта адно і тое ж? (*Свабодныя выказванні дзяцей.*)

– Помніце, як у мультфільме малпа, якой перадалі прывітанне, пыталася:

“А дзе яно?” Ці можна пабачыць прывітанне?

– Паслухайце верш Джані Радары пра аднаго дзівака, які пераблытаў слова і рэч:

Слова “радыска” адзін недарэка

Надумаў пасеяць ў гародзе ля рэчкі.

Пытанне ўзнікае такога парадку:

Радыска ці словы ўзыходзяць на градках?

– Што сеюць на градках? Ці можна пасеяць слова?

– Рэчы зроблены з розных матэрыялаў. З чаго зроблены мяч? (*З гумы.*) З мячом можна пагуляць. А ці можна гэтак жа пагуляць са словам *мяч*? З чаго выпячаны хлеб? (*З мукі.*) Хлеб можна з’есці. А слова *хлеб* можна з’есці? Не,

яно не выпячана з мукі. Яго можна толькі вымавіць. Што можа рабіць сапраўдны кот? (*Мяўкаць, хлябтаць малачко, гуляць...*) Ці можа мяўкаць слова *кот*?

– Паэт Міхаіл Пляцкоўскі прыдумаў цікавую гульню са словамі. Паслухайце яго верш “Якія бываюць словы”.

Дарослы чытае верш, паказваючы адпаведныя малюнкi і даючы магчымасць дзецям самiм закончыць радок:

Ёсць хуткае слова – ракета.
Касмічнае слова – планета.
Ёсць кіслае слова – ... (*лімон*).
Ёсць слова з акенцам – ... (*вагон*).
Ёсць слова калючае – ... (*вожык*).
Ёсць слова прамоклае – ... (*дожджык*).
Ёсць слова зялёнае – ... (*елка*).
Ёсць трапнае слова – ... (*стрэлка*).
Ёсць кніжнае слова – ... (*старонка*).
Ёсць сквапнае слова – скарбонка.
Ёсць слова пушыстае – ... (*снег*).
Ёсць слова вясёлае – смех.

– Ці сапраўды слова *ракета* – хуткае? Што можа быць хуткім? (Ракета, машына, вецер...) А што можа быць зялёным? (сапраўдная елка, трава, кракадзіл, плот ...) І г. д.

– Так ці могуць словы быць хуткімі (круглымі, зялёнымі, пушыстымі, прамоклымі ...)? А ці можа слова быць моцным? (*Меркаванні дзяцей.*)

– Падкажыце слова ў вершы:

Самае чыстае –

Гэта крыніца,

Самае строгае –

Гэта граніца.

Самае смачнае –

Хлеб наш жытнёвы.

Самае моцнае –

Чэснае ... (*слова*).

М. Гелер

– Так якое слова моцнае? Можна сказаць *чэснае слова*, а можна – *слова гонару*. Чаму чэснае слова, слова гонару самае моцнае?

– Як вы думаеце, чаму пра слова гавораць: “Крылаў не маю, а хутка лятаю, сам мяне выпусціш, ды потым не зловіш”?

Хто мы?

Мэта: паказаць дзецям неадназначнасць таго, што іх акружае; практыкаваць ва ўжыванні слоў, што абазначаюць людзей у розных сітуацыях (гаспадыня, пакупнік, сябар, дачка, унук, унучка, бабуля, дзядуля і інш.); звярнуць увагу на спосабы ўтварэння некаторых слоў.

Змест

Педагог нагадвае дзецям аб іх розных імёнах, пра якія ішла гаворка на мінулых занятках і прапануе паслухаць верш:

Падышла да ложка мама,

Калі я прачнулася.

Пра мяне яна сказала:

– Сонейка прачнулася.

П. Прануза

– Чаму мама сказала пра дачушку “сонейка прачнулася”?

– Як вас называюць вашы родныя ласкава? (*Сонейка, зайчык, коцік, радасць мая ...*)

– Вось бачыце, колькі ў нас яшчэ імёнаў.

Колькі іх у нас – не злічыць,

Я і ты, яна і ён,

Столькі пад адным абліччам

Можа розных быць імён.

Прымяраем мы імёны

У магазіне, у трамваі,

Дома і на стадыёне,

Кожны з нас іх прымярае,

ды адразу забывае.

– Давайце ўспомнім гэтыя імёны. Калі вы ідзеце па вуліцы, вы хто? (*Пешаходы.*) А калі едзеце ў аўтобусе, тралейбусе ці поездзе? (*Пасажыры.*) А хто вы ў магазіне? (*Пакупнікі.*) Калі я буду працаваць ў магазіне, прадаваць тавары, я буду кім? (*Прадаўцом.*) А калі вас мамы прыводзяць у паліклініку да доктара, вы тады хто? (*Пацыенты.*) А на стадыёне хто з вас быў? Хто назіраў за спаборніцтвамі па тэлевізары? Вы балелі за любімую каманду? Значыць, вы былі ... (*заўзятары*). А калі мы прыходзім ў госці, мы становімся ... (*гасцямі*). Вось, аказваецца, колькі ў нас яшчэ назваў. Адзін і той жа чалавек у розных месцах называюцца па-рознаму.

– А як назваць дзяўчынку, якая дапамагае маме па гаспадарцы: гатаваць абед, мыць посуд, бялізну. Такая дзяўчынка добрая ... (*гаспадынька*). Можа, хто яшчэ нагадае якія-небудзь імёны? (*Адказы дзяцей.*)

– Што азначаюць словы *шыварат-навыварат*? (*Выказванні дзяцей.*)

– Аднаго хлопчыка чамусьці празвалі “шыварат-навыварат”. А чаму, расказвае ў сваім вершы Ніна Галіноўская:

– Шыварат-навыварат!

Клічуць хлапчукі.

– Шыварат-навыварат!

Хто ж гэта такі?

Мы зусім не ведаем

Гэткага імя.

– Пачакайце крышачку,

падкажу вам я.

Гэта хлопчык ветлівы,

Рослы, гаваркі.

Як і вы, рухавенькі,

Мае две рукі.

Вось яны хлапчыне

І даліся ў знак:

За што ні бяруцца –

Робяць абы-як –

Шыварат-навыварат.

Адгэтуль і пайшло –
Шыварат-навыварат
Да Сашы прырасло.

Н. Галіноўская

– Чаму ж так назвалі хлопыка? Вы зразумелі?

Ветлівыя словы

Мэта: працягваць фарміраваць у дзяцей значэнне слова “слова”.

Змест

Педагог нагадвае дзецям, што тыя ведаюць шмат розных слоў, і пытаецца: “Якія з іх найбольш важныя, галоўныя?” (*Мама, Радзіма, мір, Беларусь...*)

– Ёсць яшчэ вельмі важныя словы. Кожны з нас павінен іх ведаць. Паэт Уладзімір Паўлаў напісаў пра іх так:

Век дзяліся тым, што маеш –

Хлебам-соллю,

Казкай-краскай.

Ну а ў госці запрашаеш,

Гавары ўсім:

– *Калі ласка!*

А з табой як тое будзе,

То за шчодры знак усякі

Пакланіся добрым людзям

І скажы ім шчыра:

– *Дзякуй!*

У. Паўлаў

– Якія словы мы павінны ведаць і гаварыць? Усе ветлівыя людзі помняць пра словы: *дзякуй, калі ласка*. Таму гэтыя словы называюцца словамі ветлівасці. Якія яшчэ словы ветлівасці вы ведаеце? Калі іх трэба гаварыць?

– Я вам буду чытаць верш Васіля Віткі “Чатыры пажаданні”, а вы мне падказваць словы ветлівасці:

Добра, калі ты змалку

Можаш вітаць людзей.

Раніцай:

– Добрага ... (ранку)

І апаўдня:

– Добры ... (дзень)!

Увечары пры сустрэчы

Знаёмым сказаць ...:

(– *Добры вечар!*)

А соннаму сонейку нанач

І ўсім добрым людзям ... :

(– *Дабранач!*)

– Якія чатыры пажаданні выказаў паэт?

– На жаль, не ўсе дзеці помняць пра ветлівыя словы. Вось паслухайце пра аднаго такога хлопчыка:

Баба ўнука частавала,

Сыр і мёд – усё давала.

Той, наеўшыся прысмакаў,

Не сказаў за гэта... (*дзякуй*).

Ён забыўся, бабчын госць,

Што такое слова ёсць.

М. Валько

– Пра якое слова забыўся бабчык унук? (*Дзякуй.*) Аднак не ўсе такія забыўчывыя. Мікола Чарняўскі напісаў жартоўны верш пра ката, які памятаў гэтае чароўнае слова:

Кот Мацей пад лаўкаю

Скварку з’еў –

І мяўкае:

– Дзякуй, бабка!

– Дзякуй, дзед!

– Дзякуй, Данік, за абед!

– Навошта трэба гаварыць ветлівыя словы? (*Выказванні дзяцей.*)

Ветлівыя словы называюць яшчэ чароўнымі словамі. Яны, нібы чароўныя ключы, адмыкаюць сэрцы людзей:

Сэрцы, нібы дзверы,

Можна адмыкаць,

Трэба толькі ведаць,

Дзе ключы шукаць.

“Калі ласка”, “Дзякуй” –

Вось яны, ключы!

Ты іх, калі ласка,

Добра завучы.

А. Стодарт

– Давайце ж будзем помніць ветлівыя словы – чароўныя ключыкі ад сэрцаў, будзем даражыць імі.

Калі ласка, дзякуй,

Добры дзень –

Ветлівыя словы

Чую ад людзей.

Я таксама буду імі даражыць:

З ветлівымі словамі.

Лёгка жыць.

Т. Кляшторная

– Чаму з ветлівымі словамі лёгка жыць? (*Выказванні дзяцей.*)

– Давайце верш Тадзіяны Кляшторнай “Ветлівыя словы” вивучым напамяць.

Закончы прымаўку

Занятак 1

Мэта: прыцягваць увагу дзяцей да слова як моўнай адзінцы; дадаваць прыдатныя па сэнсе словы ў рыфму ў знаёмых прыказках і прымаўках.¹

Матэрыял: тэксты знаёмых дзецям прыказак і прымавак.

Змест

¹ Слоўны матэрыял размяркоўваецца на некалькі заняткаў па тэматычных групах. Заданні можна прапаноўваць дзецям і па-за заняткамі.

Педагог пытаецца ў дзяцей, якія прыказкі і прымаўкі яны ведаюць, і просіць іх успомніць і назваць слова, якім заканчваецца прыказка або прымаўка.

Прыкладны набор прыказак і прымавак:

Татава хата ўсім ... (*багата*).

У сваім краі, як ... (*у раі*).

Той бацькаўшчыну любіць, хто ёй сумленна ... (*служыць*).

Гуляй, ды работу ... (*знай*).

На яду мастак, а на працу ... (*так-сяк*).

Нагаварыў на мяшок, а справы – ... (*на вяршок*).

Не хваліся пачаткам, а хваліся ... (*канчаткам*).

У няўмечкі не баляць ні ручкі, ... (*ні плечкі*).

Гульня, ды ... (*не штодня*).

Навука не мучыць, а жыць ... (*навучыць*).

Хто без навукі, той ... (*як бязрукі*).

Цяжка ў школе, ды лёгка ... (*ў полі*).

Чалавек невучоны, як тапор ... (*нетачоны*).

Без хлеба няма ... (*абедна*).

Там, дзе згода, заўсёды добрая ... (*прыгода*).

Дзе цесна, там ... (*пацешна*).

Бярыся дружна — не будзе ... (*грузна*).

Лёгка пасварыцца, цяжэй ... (*памірыцца*).

Новых сяброў набывай, але старых ... (*не забывай*).

Стары друг лепш за новых ... (*двух*).

Прыгожы той, хто сочыць ... (*за сабой*).

Не гавары, што рабіў, а гавары, ... (*што зрабіў*).

Пасля таго, як дзеці назавуць апошнія слова(ы) у прыказцы, карысна абмеркаваць з імі яе змест. Напрыклад, што значыць «Чалавек невучоны, як тапор нетачоны»? (*Нетачоным тапаром нічога не зробіш, не разрубіш. Гэта непатрэбны прадмет. Так і чалавек, пакуль не навучыцца, не зможа што-небудзь зрабіць карыснае.*)

Найдаражэйшыя словы

Мэта: працягваць фарміраваць у дзяцей значэнне слова “слова”; падбіраць розныя словы са значэннем мамы і да слова *мама* – азначэнні.

Змест

Педагог нагадвае дзецям, што тыя ведаюць шмат розных слоў.

– Якія назвы прадметаў вы ведаеце? Якія назвы колераў? Якія назвы смаку? Якія назвы дзеянняў?

– Сярод слоў, якія мы ведаем, ёсць самыя галоўныя, самыя дарагія, самыя важныя. Якое слова самае дарагое для ўсіх дзяцей на свеце? (*Выказванні дзяцей.*) Паэт М. Хведаровіч напісаў верш, які так і называецца “Дарагое імя”:

Свеціць, як сонца,

Ад самай калыскі

Вобраз любімы,

Родны і блізкі.

Маміна імя

Самае лепшае,

Маміна слова

Найдаражэйшае.

Мама! Матуля! –

Чароўнае слова –

Песняй ласкавай

Гучыць на ўсіх мовах.

– Якое ж слова самае дарагое? Як можна яшчэ назваць маму? (*Мама, матуля, мамуся, мамка, матанька, мамачка.*) Якія прыгожыя, мілагучныя словы мы падабралі пра маму! Паэт Васіль Жуковіч так і піша:

Мілагучныя самыя

Словы – мама, матуля ...

Мне так добранька

з мамаю,

З ёй усюды мне ўтульна!

– Слова *мама* – самае галоўнае ў нашым жыцці, але ёсць яшчэ вельмі важныя словы. Якія ж? Паэт Мар’ян Дукса напісаў верш, які так і называецца “Галоўныя словы”:

Я слоўнік вялікі

прачытваю зноў –

якіх там, якіх там

няма толькі слоў!

Чытаю і думаю,

хмурачы бровы:

якія ж з іх будуць

галоўныя словы?

Якія? Гадаю,

ды думкі – што вір.

А словы галоўныя –

“мама” і “мір”.

– Якія галоўныя словы гучаць у гэтым вершы? (*Мама, мір.*) Пра гэтыя і іншыя галоўныя словы складзена шмат вершаў, напрыклад Васіль Жуковіч напісаў такі верш:

Мір,

Радзіма,

мама –

усяму аснова.

Мір,

Радзіма,

мама –

нам святыя словы.

Замяніць і страціць

нельга, немагчыма

першыя паняцці:

мама,

мір,

Радзіма.

– Значыць, галоўныя, святыя словы – гэта ... (*мама, мір, Радзіма*). Якія яшчэ словы можна назваць галоўнымі? (*Выказванні дзяцей.*)

– Як называецца наша Радзіма? (*Беларусь.*) Гэта таксама галоўнае, святое для нас слова. Народны паэт Беларусі Пятрусь Броўка напісаў верш пра нашу Радзіму Беларусь:

Змалку звалі цябе

Мы сваёю радзімаю.

Беларусь, Беларусь,

Як ты сэрцу любімая.

– Давайце завучым гэты верш на памяць.

Закончы прымаўку

Занятак 2

Мэта: працягваць знаёміць дзяцей са словам як моўнай адзінкай; дагаворваць знаёмыя прыказкі і прымаўкі, не арыентуючыся на рыфму. *

Змест

Педагог прапануе ўспомніць і назваць слова, якім заканчваецца прыказка або прымаўка.

Прыкладны набор прыказак і прымавак.

Усюды добра, а дома ... (*лепей*).

Усякаму мілая свая ... (*старана*).

Усякай птушцы сваё гняздо ... (*міла*).

Птушка рада вясне, а дзіця ... (*маці*).

Пры сонейку цёпла, пры матулі ... (*добра*).

З малой іскры бывае вялікі ... (*пажар*).

Радзіма – матка, чужына – ... (*мачыха*).

За справу бярэшся – не бойся і не ... (*хваліся*).

Лёгка зламаць, ды цяжка ... (*зрабіць*).

Праца нікога ... (*не ганьбіць*).

Малая пчала, ды і тая ... (*працуе*).

У добрага пільшчыка піла ... (*вострая*).

Не печ корміць, ... (*а рукі*).

* Слоўны матэрыял размяркоўваецца на некалькі заняткаў па тэматычных групax. Заданні можна прапаноўваць дзецям і па-за заняткамі.

Справа майстра ... (баіцца).

Хто не ўмее, той заўсёды ... (памыляецца).

Умеў памыліцца, умей і ... (направіцца).

Рана не ўстанеш, многа ... (не зробіш).

Гавары меней, думай ... (болей).

Рыхтуй летам сані, а зімой ... (калёсы).

Гультайства горш за ... (хваробу).

Сады садзі і ў маладосці, і ў ... (старасці).

Век жыві, век ... (вучыся).

Бачыць вока далёка, а розум яшчэ ... (далей).

Студзень – году пачатак, а зіме – ... (сярэдзіна).

Люты багаты снегам, а красавік – ... (вадой).

Зіма на лета працуе, а лета – ... (на зіму).

Што летам народзіцца, тое зімой ... (спатрэбіцца).

Красавік з вадою, а май ... (з травой).

Ластаўка вясну пачынае, салавей лета ... (канчае).

І птушцы адной ... (нудна).

Грамада за аднаго і адзін за ... (грамаду).

Адной рукой вузла ... (не завязаць).

Добры жарт дружбы ... (не рушыць).

Усе за аднаго, а адзін ... (за ўсіх).

Хто ўчора схлусіў, таму заўтра ... (не навераць).

Праўда даражэй за ... (золата).

Смеламу перамога ідзе ... (насустрэч).

Нямелага з няўмелым ... (не распазнаеш).

Як і раней, пасля ўзнаўлення той ці іншай прыказкі (прымаўкі) карысна абмеркаваць яе змест.

А я прыдумаў слова

Мэта: раскрыць перад дзецьмі слова як сэнсавую адзінку: паказаць, што слова мае сэнс, абазначае нейкі прадмет, з'яву, дзеянне, якасць.

Змест

Педагог задае дзецям пытанне: “Як мы адрозніваем адзін прадмет ад другога?” (выказванні дзяцей) і працягвае:

– Кожны прадмет мае сваю назву, кожнае слова нешта азначае. Што азначае слова *мяч*? А што азначае слова *ручка*? Ці ўсе ведаюць, што азначае слова *карамель*? Паслухайце, я спрабавалі растлумачыць слова *карамель* звяры ў заапарку:

У звярынцы шум і гам:

Жыхары пачулі там,

Што з-за трыдзевяць зямель

Ім прывезлі карамель.

Карамель? Усім цікава:

Гэта што яшчэ за з’ява?

І сказала малпа Чыка:

– Гэта страшны звер, вялікі.

Качка Каха з ёй нязгодна:

– Гэта птушка, верагодна.

Тут авечка як заскача:

– Карам-м-мель – баран, няйначай!

Мыш забегала па клетцы:

– Можа кошка так завецца?

Барадой казёл трасе:

– Гэта дурань, як вы ўсе!

Тут мядзведзь пачаў бурчаць:

– Карамелі каб не знаць?

Недарэчы заварушка:

Карамель – не звер, не птушка,

А цукеркі!

Т. Каламіец

– Бачыце, як можа атрымацца, калі мы не ведаем, што азначае слова.

Малпа Чыка думала, што карамель – гэта ... (*страшны звер, вялікі*), качка

Каха вырашыла што карамель – гэта ... (*баран*) і г. д.

– Паслухайце верш Ірыны Такмаковай, у якім адзін хлопчык спрабуе растлумачыць розныя словы:

Лыжка – гэта лыжка,

Лыжкай суп ядуць.

Мышка – гэта мышка,

Мышкі сыр крадуць.

Тапкі – гэта тапкі,

Тапак на назе.

Шапка – гэта шапка,

Сядзіць на галаве.

– Растлумачце па-свойму словы «лыжка», «мышка», «тапкі», «шапка».

Назавіце розныя словы – назвы цацак, вучэбных прылад, электрапрыбораў. Скажыце, для чаго патрэбны гэтыя прадметы.

Растлумачце, што азначаюць гэтыя словы.

У верша Ірыны Такмаковай ёсць працяг. Паслухайце, што здолеў зрабіць

хлопчык:

А я прыдумаў слова,

Прастое слова – *плім*.

І паўтараю зноў я –

Плім, плім, плім.

Вось скача па падлозе

Плім, плім, плім.

Не значыць нічога

Плім, плім, плім.

– Вымавіце слова «плім». Гэта слова сапраўднае ці прыдумане? Што яно азначае? Прадмет? Жывёлу? Расліну?

– Так, слова «плім» – несапраўднае. Яго ніяк не растлумачыш. Слова «плім» проста прыдумаў хлопчык, каб пагуляць. Ён паўтарае гэтае слова, але яно нічога не азначае. А вы можаце прыдумаць такое слова, якое нічога не азначае? (*Адказы дзяцей.*)

– Вы прыдумалі словы, якія *нічога* не азначаюць. А што азначае слова *нічога*? (*Адказы дзяцей.*) Гэтае слова цяжка растлумачыць! Я вам прачытаю жартоўны верш пра нічога, які так і называецца – “Пра нічога”:

Жыло-было нічога –

Не ведала нічога,
Не думала нічога.
Туды-сюды яно хадзіла
І ні з кім не гаварыла.
Нікога ў свеце не любіла,
Лепш за ўсіх сябе любіла.
А пра гэтае нічога
І сказаць нельга
Ні –
чо –
га!

Паводле *I. Міхалёва*

– Вось бачыце, якое гэта слова – *нічога*. А пра гэтае нічога і сказаць нельга ... (*ні-чо-га*).

Адгадайце загадку: “Што не існуе, але мае назву?” (*Нічога.*)

Энікі-бэнікі елі варэнікі

Мэта: паказаць дзецям ужывальнасць у паэтычных творах слоў, якія не маюць значэння; далучаць дзяцей да моўнай гульні; развіваць творчы

механізм маўлення, дыялектычнасць, парадаксальнасць думкі; звярнуць увагу на словаўтваральныя сувязі паміж некаторымі словамі (чорны – Чарнушка, белы – Бялушка, мокры – Макрушка).

Змест

Педагог прапануе дзецям успомніць, якое смешнае слова прыдумаў хлопчык у вершы Ірыны Такмаковай.

– Якія яшчэ незвычайныя, смешныя словы вы ведаеце?.. Я вам нагадаю.

Ці памятаеце лічылку, у якой хтосьці еў варэнікі?

Дзеці ўспамінаюць лічылку “Энікі-бэнікі елі варэнікі ...”

– Хто такія Энікі-бэнікі? Ці ёсць такія людзі ці жывёлы? (*Меркаванні дзяцей.*)

– Ці помніце вы яшчэ якія-небудзь лічылкі ці вершыкі з такімі прыдуманымі словамі?

– У дзіцячага паэта Васіля Віткі ёсць вершык, які называецца “Мык і шмык”. Ці ёсць такія словы – *мык* і *шмык*? Пра што ж гэты верш?

Паслухайце:

Мы ў вароты – мык,

А ён з варот – шмык.

Мы – з варот,

А ён – цераз плот.

– Пра што ж вершык “Мык і шмык”? (*Меркаванні дзяцей.*) Хтосьці за кімсьці ганяецца. Адны ў вароты – *мык*, а другія з варот – *шмык*! Тыя з варот, а ён – цераз плот. Хто за кім ганяецца, ці зразумела? (*Не.*) Затое ясна, што ганяюцца вельмі хутка: *мык!* *шмык!*

– А вось загадка Уладзіміра Мацвееўкі. Паспрабуйце адгадаць яе:

Ля сцяны стаіць

Чарнушка,

Па ёй бегае

Бялушка,

За Бялушкаю

Макрушка.

Шмаргане

Туды-сюды –

Змые

Белыя сляды. (*Чорная дошка, крэйда і анучка.*)

Педагог можа падказаць, што адгадкі знаходзяцца ў адным пакоі з дзецьмі. Спытаць: “Што можна назваць Чарнушкай? (*Нешта чорнае.*) Што чорнае ў нашым пакоі?” І г. д.

На заканчэнне дарослы прпануе дзецям самім прыдумаць незвычайныя словы, растлумачыць, ці значаць яны што-небудзь.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ